

პეტრე ბუტკოვი 1783-1784 წლებში კავკასიაში არსებული მდგომარეობის შესახებ

დავით მერკვილაძე
დამოუკიდებელი მკვლევარი
datomerkvila@yahoo.com
ერეკლე ხუციშვილი
დამოუკიდებელი მკვლევარი
ektbilisi@yahoo.com

ვაგრძელებთ რუსეთის არმიის გადამდგარი ოფიცრისა და კავკასიისა და მიმდებარე მხარეთა ისტორიის შემდგენელ პეტრე ბუტკოვის (1775-1857) ნაშრომის, *მასაღები კავკასიის ისტორიისათვის 1722-1803 წლებში*, ქართული თარგმანის გამოქვეყნებას. დასახელებული ნაშრომი, რომელშიც XVIII საუკუნის კავკასიის ისტორიით დაინტერესებული ისტორიკოსებისათვის მრავალი მნიშვნელოვანი მონაცემი არის, პ. ბუტკოვის გარდაცვალებიდან თორმეტი წლის შემდეგ ორ ტომად გამოსცა პეტერბურგის საიმპერატორო აკადემიაში შექმნილმა სპეციალურმა კომისიამ (ბუტკოვი 1869ა); (ბუტკოვი 1869ბ).

ქაჩთუღი წყაჩოთმცოდნეობის წინამდებარე ნომერში წარმოვადგენთ პ. ბუტკოვის ნაშრომის იმ ნაწილის ქართულ თარგმანს, რომელშიც საუბარია კავკასიაში არსებული ვითარებისა და რუსეთის გეგმების შესახებ 1783-1784 წლებში. კერძოდ, ქართლ-კახეთის სამეფოში ჯარის შემოსაყვანად თერგის ხეობაში გზის შეკეთება რუსეთის მიერ; შემდეგ ამ გზით აქ ორი რუსული ბატალიონის შემოსვლა; ეკატერინე II-ის მიერ ერეკლე II-სათვის არტილერიის გამოგზავნა, რომლის მხოლოდ ნაწილმა და ისიც ძალიან დაგვიანებით მიაღწია საბოლოოდ დანიშნულების ადგილამდე; რუსეთიდან საჩუქრების ჩამოტანა ადგილობრივი ქართული არისტოკრატიისათვის (თავი 110); ერეკლე მეფისათვის ქართლის ტახტის წართმევის მოსურნე ალექსანდრე ბაქარის ძე ბატონიშვილისა და ამ უკანასკნელის მარჯვენა ხელის, ალექსანდრე ამილახვრის დაპატიმრება რუსეთის ხელისუფლების მიერ, მას შემდეგ, რაც ერეკლესაგან სასურველი თანხმობა მიიღეს მისი იმპერატრიცას მფარველობაში შესვლის თაობაზე (თავი 111). მკითხველი აქვე გაეცნობა ავტორის მონათხრობს თარღუს შამხლის რუსეთის მფარველობაში მიღების გარემოებების (თავი 112), სოლომონ I-სა და ერეკლე II-ს ურთიერთდამოკიდებულებისა და, ზოგადად, იმერეთის სამეფოში არსებული ვითარების შესახებ (თავის 113).

ტექსტის ქართული თარგმანი შესრულებულია დავით მერკვილაძისა და ერეკლე ხუციშვილის მიერ. ტექსტს დართული განმარტებების ერთი ნაწილი პ. ბუტკოვის ნაშრომის ზემონახსენები პირველი გამოცემისეულია, მეორე ნაწილი ეკუთვნის მთარგმნელებს. მათი გარჩევა შესაძლებელია შენიშვნისადმი დართული შესაბამისი მითითებით. აქვე დავძენთ, რომ ტექსტში თავები ჩვენ მიერაა დასათაურებული.

თავი 110

**თერგის ხეობაში გზის შეკეთება;
საქართველოში ორი რუსული ბატალიონის ჩამოსვლა;
ეკატერინე II-ის მიერ ერეკლე II-სათვის არტილერიის გამოგზავნა; ქართველი დიდებულებისათვის საჩუქრების ჩამოტანა**

ამასობაში, ჯერ კიდევ 1783 წლის მაისიდან, გენერალ-პორუჩიკ პოტიომკინმა ობერ-კვარტირმეისტერი ფოხტი გაგზავნა თერგის გასწვრივ, საქართველოს საზღვრამდე გზის

შესაკუთებლად. მას სამუშაოებისათვის 800 ჯარისკაცი მისცეს, დაცვად კი – გრენადერთა ბატალიონი.

ოქტომბერში დასრულდა თერგზე ხიდების მშენებლობა და კავკასიის კორპუსიდან საქართველოში მაშინვე გაიგზავნა სამთო და ბელორუსიის ეგერთა ბატალიონები, ორი მარტორქითა და ორი ზარბაზნით, და 3 ნოემბერს ტფილისში რომ ჩავიდნენ, ხალხი სიხარულით შეხვდათ; ტფილისი გაჩირადნებული იყო. ისინი გადავიდნენ პოლკოვნიკ ბურნაშევის ხელმძღვანელობაში და ერეკლე მეფის განკარგულებაში.³

1784 წლის გაზაფხულზე საქართველოს მოზდოკთან დასაკავშირებლად კავკასიის მთების შესასვლელთან, ადგილ ზაურში დაარსდა ვლადიკავკაზის ციხესიმაგრე, იქიდან მოზდოკის გზაზე კი – რედუტები: პოტიომკინისა მდინარე თერგზე, კუმბელეისა მდინარე კუმბელეზე და გრიგორიოპოლისისა – მცირე ყაბარდოში.

1784 წლის 6 დეკემბერს იმპერატრიცა ეკატერინემ მეფე ერეკლეს მისადმი თავისი კეთილმოყვარეობის ნიშნად 24 საარტილერიო იარაღი უწყალობა, რომელშიც შედიოდა ორფუთიანი მორტირა 2, სხვადასხვა კალიბრის მარტორქა 12, სხვადასხვა კალიბრის ზარბაზნი 10, და ბრძანა მათი გაგზავნა ჭურვების ორმაგი კომპლექტითურთ.⁷

ამის წინ კი, 1784 წლის 18 ნოემბერს, თავადმა პოტიომკინმა საქართველოში დააბრუნა არტილერიის კაპიტანი გავრილა გალეგოსი. მას შეუკერეს მუნდირი, ისევე როგორც მასთან მყოფ ორ მეზარბაზნეს. ამ სამოსში შესაფერისობა შერწყმული იყო სარგებელთან და სამოქალაქო გამოყენებასაც ითვალისწინებდა.

იმავე დროს პოლკოვნიკ ტამარას მეშვეობით [საიმპერატორო] კარისგან [საქართველოში] ჩაიტანეს საჩუქრები: დარეჯან (Дария) დედოფლისთვის კაბა და წმ. ეკატერინეს ორდენის მარგალიტის ვარსკვლავი, ხოლო ბატონიშვილ ვახტანგს, თავადებს – ორბელიანს, ჩოლოყაშვილსა (Чолокаеву) და ბეგთაბეგიშვილს (Бегтабегову) – საჩუქრები.

თავი 111

ერეკლეს მონინააღმდეგე ალექსანდრე ბატონიშვილისა და ალექსანდრე ამილახვრის დაპატიმრება

თავადმა პოტიომკინმა ყველა ადერბიჯანელ ხანს საქართველოს რუსეთის მფარველობაში მიღების შესახებ უნივერსალები დაუგზავნა.

ყველა ადერბიჯანელი ხანი და უფრო იქით, სპარსეთშიც, ძლიერ შეშფოთდნენ, როდესაც საქართველოში რუსული ჯარის შესვლის შესახებ შეიტყვეს. ანატოლიაში წარმოუდგენელი შეძრწუნება სუფევდა ჯერ კიდევ ყირიმის რუსეთის სახელმწიფოსთან შეერთების გამო. საქართველოს [მფარველობაში] მიღებამ ის გააღრმავა და მთელი მცირე აზია დარწმუნებული იყო, რომ რუსული ძალები ან ყირიმიდან, ან საქართველოდან მის შემუსვრას დაიწყებდნენ.⁸

თუმცა მეფე ერეკლეს მიღება რუსეთის თვითმპყრობლის მფარველობასა და უზენაეს ხელისუფლებაში პორტას მიმართ რუსეთის კარის ვალდებულებებს არ ეწინააღმდეგებოდა, ვინაიდან ეს მფლობელი (ერეკლე – მთარგ.) არ იყო დამოკიდებული თურქეთის იმპერიაზე, მაგრამ, სადაც პორტას უფლება არ ჰქონდა, მისთვის გარეშე საქმეში ჩარეულიყო, იქ ვერაგულად მოქმედება არ მიუტოვებია. ასე რომ, მისი ემისრები და სულთნის ფირმანები ყველა ადერბიჯანელ და დაღესტნელ მფლობელს იწვევდა თურქებთან საერთო სარწმუნოების დასაცავად და საქართველოში შესაჭრელად მისი აოხრებისათვის.

თარღუს შამხალი ხასბულატი (Хасбулат) და დერბენდელი ფათალი ხანი, რომელთაც გამცილებლად თან თავადი ალექსანდრე გრუზინსკი და თავადი ალექსანდრე ამილახვარი ჰყავდათ, ის იყო ამ მოწოდებას აპყვნენ, მაგრამ გენერალ-პორუჩიკმა პოტიომკინმა, როცა ამ მოძრაობების შესახებ შეიტყო, 1783 წლის შემოდგომაზე მათ შესაკავებლად დააყენა ორი დეტამენტი: ერთი სულაჰზე, ყოფილ წმიდა ჯვრის ციხე-სიმაგრესთან, გენერალ-მაიორ რუევსკის მეთაურობით, ქვეითთა 2 პოლკის, დრაგუნთა 2 ესკადრონის,

კაზაკთა ერთი პოლკისა და საველე არტილერიის 6 დანადგარი; მეორე – თერგის პირას, კავკასიის მთების შესასვლელთან, ქვეითთა 4 ბატალიონისა და საველე არტილერიის 6 დანადგარი, იმისათვის, რომ თუ დაღესტნელები საქართველოსკენ დაიძრებოდნენ, პირველი რაზმი დაღესტანში შესულიყო, მეორე კი – საქართველოში. ასეთმა ღონისძიებამ შამხალი და ფათალი ხანი დააფრთხო და შეაკავა.

სწორედ იმავე დროს გენერალ-პორუჩიკმა პოტიომკინმა დერბენდში მაიორი კომაროვსკი მიავლინა ფათალი ხანისგან თავადების – გრუზინსკისა და ამილახვარის გადაცემის მოსათხოვად. თუმცა ფათალი ხანმა უპასუხა, რომ სტუმრის ან ყონალის გადაცემა დაღესტნურ წეს-ჩვეულებებს ეწინააღმდეგება, მაგრამ საჩუქრად 500 ჩერვონეცი და ოქროს სათუთუნე რომ მიიღო, თავისი სტუმრები კომაროვსკის ჩააბარა. თავისი საქციელის სისასტიკე კი იმით შეარბილა, რომ რუსეთის იმპერატორიკას ნება აღასრულა. 1783 წლის ნოემბერში კომაროვსკიმ ორივე თავადი ასტრახანში ჩაიყვანა. 1784 წლის იანვარში თავადი გრუზინსკი სმოლენსკში, თავადი ამილახვარი კი ვიბორგში გადაიყვანეს. წლიურ შესანახ თანხად გრუზინსკის 1200, ხოლო ამილახვარს – 300 რუბლი გამოეყო. თვალყური ედევნებოდათ, რომ მათ ამ ადგილებში თავისუფლებით სარგებლობა შეეძლოთ, მაგრამ მათთვის დაუშვებელი იყო მიუღებელი კავშირ-ურთიერთობები, კიდევ უფრო ნაკლებად კი – საზღვარგარეთთან მიმოწერა და სხვა კადნიერებანი. თავადი გრუზინსკი სმოლენსკში გარდაიცვალა. თავადმა ამილახვარმა 1801 წელს იმპერატორ ალექსანდრესგან სამშობლოში დაბრუნების უფლება მიიღო, მაგრამ გზად გარდაიცვალა ასტრახანში.

თავი 112

თარღუს შამხლის მფარველობაში მიღება

რუსეთის კარმა საქართველო თავის მფარველობაში რომ მიიღო და თავისი მიზნები სომხეთისკენ მიმართა, დაღესტანში [თავისზე] დამოკიდებულთა მომრავლებას ცდილობდა.

ამის შედეგად 1784 წლის იანვარში თარღუს შამხალმა მურთაზალიმ რუსეთის უმაღლეს სახელზე თხოვნა გამოგზავნა ქვეშევრდომობაში მიღების თაობაზე. ამასთან, ის საგანგებოდ ითხოვდა ინგუში ხალხის მის დაქვემდებარებაში უწინდელ საფუძველზე დატოვებას, ამბობდა რა, რომ ამ ხალხისგან [აღებული] გადასახადებიც მას დარჩენოდა. იმპერატორიკა ეკატერინემ მისი თხოვნა შეიწყნარა და ინება თავისი სახელმწიფოს ქვეშევრდომობაში მისი მიღება. თავად პოტიომკინს კი სრული რწმუნებით დაევალა ამ მფლობელის მიმართ ყველა იმ დადგენილების გაფორმება, რასაც უმაღლესი სარგებლისთვის საჭიროდ მიიჩნევდა. თავადმა პოტიომკინმა ამის შესახებ გენერალ-პორუჩიკ პოტიომკინს 1784 წლის 5 მარტის ორდერით რომ გამოუცხადა და თან შამხლისათვის უმაღლეს სიგელს თავისი წერილი და უმაღლესისგან ნაწყალობევი სიასამურის ქურქი და ხმალი გააყოლა, – პოტიომკინს მისწერა, რომ მას ეს ყოველივე თარღუში გაეგზავნა საიმედო შტაბს-ოფიცრის მეშვეობით და მითითებით, შამხალთან უმაღლესი სიგელი და სხვანი რიგიანად როგორ უნდა ჩაეტანა; მასთან სათანადო დადგენილება გაეფორმებინა, რაც საკუთრივ მისი და მისი ქვეყნის კეთილდღეობისთვის იქნებოდა გამოსადეგი; თვალყური ედევნებინა უმაღლესი ბრძანების შესრულებისთვის, რომ იქაურ მფლობელებთან ყველა მსგავსი ურთიერთობისას არიდებული ყოფილიყო რაიმე უშუალო შეხება, რაც პორტასთვის იქნებოდა სასარგებლო, მისგან არასასურველი გართულებების თავიდან ასაცილებლად.

ამ საფუძველზე ყველა ეს ქაღალდი და საჩუქრები შამხალთან გასაგზავნად მზად იყო, მაგრამ, სანამ მასთან ჩაიტანდნენ, შამხალი მურთაზალი 1784 წლის ივლისში ან აგვისტოში გარდაიცვალა და ყველაფერი უკან დააბრუნეს.

მისი ტიტული მემკვიდრეობით ერგო მის ძმა ბამატს, მანამდე ბუინაკის მფლობელს. მას ასევე არ დაუყოვნებია რუსეთის ქვეშევრდომობის ძიება, ამაზე ფიცი დადო და იმავე 1784 წელს თავად პოტიომკინს მისი იმპერატორობითი უდიდებულესობის უმაღლეს სა-

ხელზე თხოვნა გაუგზავნა. ითხოვდა რა მისი (ეკატერინე II-ის – მთარგ.) უდიდებულესობის სახელმწიფოს ქვეშევრდომობას, შამხალ ბამატს სურდა, რომ ის, როგორც დაღესტნის მფლობელი, საქართველოს მეფესთან შედარებით არ დაემცირებინათ, რათა ამით იქაურ ხალხში არ შერცხვენილიყო; ამტკიცებდა, რომ მეფე ერეკლეს არასოდეს არ შეეძლო, საკუთარი თავი შამხლის ხარისხზე აღმატებულად მიეჩნია; და მეც, ამბობდა შამხალი, ვერასოდეს დავაყენებ მას ჩემზე მაღლა, რადგან ის ღირსებით ჩემი თანასწორია (ვალე?). რასაც, არა უადრეს 1786 წლის ოქტომბრისა, მოჰყვა უზენაესი გადაწყვეტილება შამხლის ქვეშევრდომად მიღების შესახებ.

თავი 113

ურთიერთდამოკიდებულება სოლომონ I-სა და ერეკლე II-ს შორის; იმერეთის სამეფოში არსებული მდგომარეობა

იმერეთის მეფეს, სოლომონ ალექსანდრეს ძეს გულით სწადადა, რუსეთის იმპერატორის უზენაეს ხელისუფლების მფარველობა. რუსეთზე ერთი სიტყვაც მასში რაღაც განსაკუთრებულ გრძნობას იწვევდა და მასთან ჩასულ ყველაზე უკანასკნელ რუს ჩინოვნიკსაც კი უზომო პატივს მიაგებდა. მაგრამ კაინარჯის ტრაქტატის მიხედვით პორტაზე იმერეთის გარკვეული დამოკიდებულების გამო მის [მფრველობაში] მიღებასთან დაკავშირებით სირთულეები წარმოიშვა. მიუხედავად ამისა, რუსული ხელმძღვანელობა ცდილობდა, რომ სოლომონს ჰქონოდა მფარველობის მიღების იმედი და რუსეთისადმი ერთგულება, რათა ამით პირველივე ხელსაყრელ შემთხვევაში ესარგებლა.

მართლაც, ერთსა და იმავე დროს, როცა 1783 წელს თერგზე საქართველოში მიმავალი გზა ეწყობოდა, საღვინო კვარტირმეისტერი შტედერი კავკასიის ხაზიდან პირდაპირ იმერეთში, კავკასიის მთების გადავლით მიმავალ გზას იკვლევდა. უკვე ვარაუდობდნენ გზის გაყვანას ოსურ ადგილ კუბათიდან (Kybatu)¹¹ მდინარე არადონის აღმა, ოსური ალაგირისა და ნარის თემების დასახლებების გავლით, იქიდან კი – რაჭის მხარის სოფელ გლოლასკენ, მდინარე რიონზე, რომლის სათავე არადონის სათავესთან ახლოსაა.¹²

ეს ღონისძიება შეჩერდა მეფე სოლომონის გარდაცვალების გამო, რომელიც ხანგრძლივად ავადმყოფობდა და თან არ ეშვებოდა ბევრი ღვინის მოხმარების ჩვეულებას, 1784 წლის 23 აპრილს უდროოდ გარდაიცვალა.¹³

ამ მეფემ მხოლოდ კითხვა იცოდა, მაგრამ თავისი ხალხის მართვის განსაკუთრებული უნარი ჰქონდა და თავის ქვეყანაში იშვიათი ხელმწიფე და გამორჩეულად მამაცი იყო.

მას მამრობითი სქესის შვილები არ ჰყავდა; დარჩა საქართველოში მყოფი 12 წლის ძმიშვილი დავითი, ტფილისში გარდაცვლილი მისი ღვიძლი ძმის, არჩილის ძე, ერეკლე მეფისა და დარეჯან დედოფლის შვილიშვილი, და ღვიძლი ძმა ბაგრათი, რომელიც შემოღილი იყო და ოთხი წლის ძე, დავითი ჰყავდა.

მეფე სოლომონს ასევე დარჩა ბიძაშვილი, დავითი, რომლის მამა, მეფე გიორგი, სოლომონის მშობლის უმცროსი ძმა იყო.¹⁴ ეს ბატონიშვილი დავითი იმ დროს 29 წლისა იყო, სოლომონისგან თავისი წილი [მამული] ჩამორთმეული ჰქონდა და უკვე რამდენიმე წელი თავის ოჯახთან ერთად ისიც ტფილისში, სიღარიბეში და ერეკლე მეფის კმაყოფაზე ცხოვრობდა; ვინაიდან მისი მეუღლის – ანა მათეს ასულის (დაბადებულის როგორც თავადის ქალი ორბელიანის) ბებია – თავადის ქალი ანა თეიმურაზის ასული ორბელიანი მეფე ერეკლეს ღვიძლი და იყო, ამიტომ ობლად დარჩენილი ანა მათეს ასული იზრდებოდა ერეკლეს სახლში და მანვე გაათხოვა.¹⁵

სოლომონ მეფის სიცოცხლეში ერეკლე მეფეს სურდა, რომ სოლომონის მემკვიდრე ხსენებული ბატონიშვილი დავით არჩილის ძე ყოფილიყო. სოლომონიც ამისკენ იხრებოდა; პოლკოვნიკ ბურნაშევის შუამავლობით სოლომონმა თავისი ძმიშვილი, ერეკლეს შვილიშვილი, ყმანვილი დავით არჩილის ძე [თავის] ძისა და მემკვიდრის სწორად მიიღო. სოლომონის ბიძაშვილი, ბატონიშვილი დავით გიორგის ძე იმერეთში დააბრუნეს და სოფლები მისცეს; შესაბამისად, მეფე ერეკლემ რამდენიმე სოფელი მისცა სოლომონის სიძეს,

თავად ერისთავს, რომელსაც საქართველოში მთელი მისი სახელობითი მამული ჩამორთმეული ჰქონდა და ერეკლეს შვილების შორის იყო განაწილებული. მაგრამ, როგორც კი სოლომონი გარდაიცვალა, ხალხმა, რომელსაც მეფედ ყრმა კი არა, ზრდასრული უნდოდა, მის მემკვიდრედ ერთხმად დავით გიორგის ძე გამოაცხადა.

ამ ცვლილების დროს მღელვარებების წინ აღსადგომად და, განსაკუთრებით იმისთვის, პორტას იმერეთში თავისთვის რაიმე სასარგებლო რომ ვერ მოეხერხებინა, პოლკოვნიკი ბურნაშევი და იმ დროს საქართველოში განმარტოებულად მყოფი იმერეთის კათოლიკოსი მაქსიმე იმერეთში გაემგზავრნენ. იმერეთის უპირველესი კაცნი სოლომონის უდროო გარდაცვალების გამო ახალი მეფის არჩევის საკითხმა საგონებელში ჩააგდო. სარდალმა, თავადმა პაპუნა წერეთელმა, ბატონიშვილ დავით გიორგის ძის სიძემ, მისი ძის მეუღლეობით, მთელ ქვეყანაში პატივცემულმა, ამ ახლო ნათესაობის მიზეზით მომავალი უპირატესობების მომლოდინემ, ისარგებლა სოლომონის გარდაცვალების გამო სხვების მჭმუნვარებით და, მეფედ თავისი ცოლისძმა გამოაცხადა ყმანვილი დავით არჩილის ძის საზიანოდ და ამით შუღლისა და შინააშლილობის თესლი ჩააგდო. დავით გიორგის ძე ტახტზე დამკვიდრდა და მაშინვე მან, დიდებულებმა და ხალხმა, მეფე სოლომონის სანაქებო საქციელის დარად, რუსეთის კარზე ელჩობა გაგზავნეს, საკუთარი თავი და თავისი ხალხი რუსეთის იმპერატრიცას, როგორც აღმოსავლეთის ეკლესიის ყველა მართლმორწმუნე შვილის მეთაურის ხელისუფლებისა და მფარველობისათვის დასაქვემდებარებლად, და მათ ახლანდელ მდგომარეობაში უმაღლესი მფარველობა გამოითხოვეს.

ამ ელჩობას შეადგენდნენ ხსენებული კათოლიკოსი მაქსიმე,¹⁶ სარდალი და სალთხუცესი თავადი ზურაბ წერეთელი და პირველი მდივანბეგი თავადი დავით კვინიხიძე. 1784 წლის 29 დეკემბერს ისინი იმპერატრიცასთან წარდგენის ღირსნი შეიქნენ.

ამასობაში თურქები იმერეთს არ შეეშვნენ, როგორც შესაბამის ადგილას ვნახავთ.

იმერეთის მეფე სოლომონს მეფე ერეკლესთან ყოველთვის ძლიერი საგვარეულო მტრობა ჰქონდა; თუმცა, ამავე დროს მაჰმადიანთაგან საერთო საფრთხისას ერთმანეთს ეხმარებოდნენ. მტრობა კი, ჩვეულებრივ, იმის გამო ხდებოდა, რომ ორივენი იფარებდნენ ამბოხებულ [ერთმანეთის] ახლო ნათესავებს. ისინი, თუმცა, გარეგნულად შერიგდნენ რწმენის უწმიდესი მოქმედებით, როგორც წმინდა საიდუმლოსთან ერთად ზიარებაა, მისი ერთურთისათვის მირთმევით, მაგრამ შინაგან წყენას მაინც იტოვებდნენ.

სოლომონის პირველი ანუ მნიშვნელოვანი უთანხმოება ერეკლესთან შემდეგი მიზეზით მოხდა: სოლომონის ძე, სასტიკი ხასიათის მქონე ბატონიშვილი ალექსანდრე სოლომონის ურჩი შეიქნა. სოლომონის ძმა არჩილი, ერეკლე მეფის სიძე, ასეთივე თვისებისა იყო. ორივენი იმერეთიდან წავიდნენ და ტფილისში იქნენ მიღებულნი, როგორც მეფეებს ყოველთვის ორმხრივად სჩვეოდათ [ერთმანეთის წინააღმდეგ] ამბოხებული თავადების მფარველობაში მიღება. სოლომონის ბიძაშვილს, დავით გიორგის ძეს მეფემ მისი საწილო [მამული] რომ ჩამოართვა, ისიც იმერეთიდან წავიდა და ტფილისს შეაფარა თავი.

მეფე სოლომონმა, იმდაგვარადვე მიიღო ქართლელი თავადის, ელიზბარ ერისთავის საქართველოდან გაქცეული ძე, ერეკლეს წინააღმდეგ ამბოხში ბრალდებული, და ის თავის ქალიშვილზე დააქორწინა. ასევე [ერეკლესადმი] ბევრი სხვა არაკეთილმოსურნე თავადიც მიიღო და, თუმცა თავისი ძის, ალექსანდრესა და [თავისი] ძმის, არჩილის გარდაცვალების შემდეგ, რომელსაც ყრმა ძე დავითი დარჩა, ერეკლესთან შერიგდა, მაგრამ შინაგანი უთანხმოება 1783 წლამდე მაინც არსებობდა.

თავადმა ზურაბ წერეთელმა 1785 წლის 8 ივლისს თავად პოტიომკინს თავისი სახელით წარუდგინა წერილი, რომლითაც [რუსეთისათვის] იმერეთის შეერთების სარგებლიანობას ხსნოდა. ის პირობას იძლეოდა, რომ იმერელთაგან ხაზინის ხარჯით პოლკს ჩამოაყალიბებდა იმპერატრიცას სამსახურისთვის; რომ მიუთითებდა ადგილს შავი ზღვის ნაპირზე, კინტიშში (ანუ კინტრიშში) ანუ ციხის-ძირში ციხესიმაგრის მოსაწყობად, რომელიც თავისი შეუდარებელი მომგებიანობით სასარგებლო იქნებოდა საიმისოდ, რომ გაუვალი ჯაჭვის სამსახურს გაუწევდა იმერეთს, აფხაზეთს, სამეგრელოსა და გურიას და ყველა ამ ადგილს რუსეთის მტკიცე ქვეშევრდომად აქცევდა და იმერეთისთვისაც სასარგებლო იქნებოდა. ეს ადგილი ანატოლიელი ბერძნებით იოლად და სწრაფად დასახლდება, ვინაიდან

ის მდიდარია მტკნარი წყლითა და სხვადასხვა ლითონით, აბრეშუმით, ბამბით, კანაფით, ცვილით, სახომალდო ტყითა და სხვადასხვანაირი გამოყენებისთვის გამოსადეგი ხეებით. აქ ოდესღაც უკვე იყო ქალაქი, არცთუ ისე ძველად იქ ჯერ ისევ არსებობდა სოფელი და წარმოებდა ვაჭრობა. ეს ადგილმდებარეობა იმდენად სარგებლიანია, რომ სამ ან ოთხ წელიწადში დაფარავს გაწეულ ხარჯს. ამაზე უფრო ხელსაყრელი ადგილი მთელს იმერეთში არაა. ყირიმიდან გემები კარგი ამინდისას აქ ორ დღეში ჩამოდის. ამ ადგილისადმი იმერელთა ყურადღება ადრეც იყო მიპყრობილი და ამ ზურაბის მამას, სარდალ ქაიხოსრო წერეთელს, ჯერ კიდევ სოლომონის სიცოცხლეში სურდა ამ ჩანაფიქრის განხორციელება.

საქართველო მაშინ თავს დააღწევს ახალციხელთა თავდასხმებს, რადგან ციხის-ძირი ახალციხის ზურგშია. თუკი იქ ქალაქი დაარსდება, თურქები იძულებულნი გახდებიან, რომ უომრად მიატოვონ ფოთის ციხესიმაგრე, აგრეთვე, ბათუმი და ჩაქვი.

შენიშვნები

- ¹ ცნობილია, რომ სოფელ ბალოთიდან ყაზბეგამდე, 32 ვერსის მანძილზე, ოცდაშვიდი ადგილი იყო, სადაც თერგზე გადასვლა იყო საჭირო. ეს ხიდები მაშინ ხიმინჯებზე, საკმაო მტკიცედ იყო აგებული, ცალკეულ ადგილებში მთის კლდოვან ციცაბოებს დენთითაც აფეთქებდნენ. მაგრამ 1786 წლის ივნისში ყველა ეს ხიდი უეცრად მოდიდებულმა თერგმა მოგლიჯა. ამ გზაზე მოსახლე თავგურების ოსური თემი (სოფელ ჩიმის თავგურელმა მეთაურმა ქრისტიანული რწმენა აღიარა და, იყო რა პავლე სერგის ძე პოტიომკინის ნათლული, კაპიტნის წოდება მიიღო), ჯერ ამ ხიდების გაფრთხილებისა და ამ გზაზე კურიერების გაცილებისთვის, შემდეგ კი ხარაჩოებზე მდგარი, როგორც ისინი აგებენ, ახალი ხიდების [მწყობრში] შესანახად, რომელთაგან ცამეტი თერგის გაყოფებაზე იყო, თოთხმეტი კი – საქართველოს მიწაზე, 16 ივნისიდან 16 აგვისტომდე დროის გამოკლებით, როდესაც თერგი, ჩვეულებრივ ადიდებულია, თავად პოტიომკინის მიერ განსაზღვრულ ხუთას ათ რუბლს იღებდა წელიწადში; რაც შემდგომაც ყოველთვის გრძელდებოდა, როცა რუსული ჯარი საქართველოში იმყოფებოდა (გამომც.). ამჟამად სოფლის ოფიციალური სახელწოდებაა ჩმი (ოსურად – ციმი, ინგუშურად – ჩიმი) (მთარგ.).
- ² გლეჯულიანის მსუბუქი რუსული საარტილერიო იარაღი წაგრძელებული ლულით. შეიქმნა 1757 წელს. სახელწოდება მიიღო იქიდან, რომ მისი ლულის საკეტი და კავები მარტორქის თავის ბარელიეფით იყო შემკული (მთარგ.).
- ³ თითქოს განგებ, საქართველოში რუსული ჯარის გამოჩენა იმით აღინიშნა, რომ 1784 წლის იანვარში ტფილისში 3 არშინის სიმაღლე თოვლი მოვიდა, როცა იქ თოვლის მიხედვით ზამთარი ძლივს შესამჩნევია (გამომც.).
- ⁴ 1763-1765 წლებში მდ. თერგის მარცხენა სანაპიროზე თანამედროვე ვლადიკავკაზიდან დაახლოებით 94 კილომეტრით ჩრდილოეთით რუსებმა ააგეს მოზდოკის ციხე. მოგვიანებით მოზდოკი გამოცხადდა ქალაქად (მთარგ.).
- ⁵ ინგუშთა სოფელი თერგის მარჯვენა ნაპირზე (მთარგ.).
- ⁶ ამჟამინდელ სოფელ კამბილევესკოეს ადგილას, მდინარე კამბილევეკას მარცხენა ნაპირზე (მთარგ.).
- ⁷ საგანგებოდ საქართველოს გერბის გამოსახულებით გამოდნობილი ეს არტილერია პეტერბურგიდან 1785 წლის თებერვალში დაქირავებული საზიდრებით გაიგზავნა ტვერამდე, იქიდან ვოლგით – ცარიცინამდე, შემდეგ კი, ხმელეთით, ეკატერინოგრადში. იქიდან საქართველოში ჩაიტანეს (თუმცა არა უადრეს 1788 წლისა) უფრო მსუბუქები – 8 მარტორქა და 2 ზარბაზანი. დანარჩენები 1791 წელსაც ეკატერინოგრადში რჩებოდა (გამომც.).
- ⁸ 1783 წლის ივნისში ტრაპიზონის სიახლოვეს კაკლისხელა ქვის სეტყვა მოვიდა. ამის შემდეგ სამი კვირა ისეთი სქელი ნისლი იყო ჩამოწოლილი, რომ შუადღემდე საგნების ახლოსაც არ გაირჩეოდა. ამ ნისლში ერთხელ ზღვის ფრინველების დიდმა გუნდმა ტრაპიზონის ყურე დაფარა. მცხოვრებლებმა დაასკვნეს, რომ ყირიმიდან რუსეთის ფლოტი უახლოვდებოდათ და, უაღრესად შეშინებულებმა, ქალაქიდან გაქცევა დაიწყეს (გამომც.).
- ⁹ ალექსანდრე ბატონიშვილი ბაქარის ძე, ვახტანგის შვილიშვილი (მთარგ.).

- ¹⁰ მისი ვაჟები, ქართველი თავადები ეგორი და ალექსანდრე, მას სწერდნენ, რომ საქართველოს წინააღმდეგ არაფერი მოემოქმედებინა.
- ¹¹ სოფელი „კუბათი“ ახლა აღარ არსებობს. ეკუთვნოდათ დიგორელ ფეოდალებს, კუბათიელებს (მთარგ.).
- ¹² შემდეგ გაირკვა, რომ ამ გზაზე უფრო მარჯვე მეორეა, რომელიც ქურთათის, ნარუსა და ზახუს გავლით მიდის იმერეთის სოფელ ხილაკემდე (Хилаке) (გამომც.).
- ¹³ ახალციხელ სულეიმან-ფაშასთან შეთანხმებით, თურქეთის ქვეშევრდომ აჭარლების (Ачаров) წინააღმდეგ სოლომონის მიერ მოწყობილმა უკანასკნელმა წარუმატებელმა ექსპედიციამ მისი გარდაცვალება გამოიწვია (გამომც.).
შავი ზღვის პირას მდებარე აჭარლების მხარე შედის ახალციხის საფაშოში, მაგრამ ახალციხელ ფაშას ხშირად უჯანყდება. სოლომონი ალბათ იმერეთზე თავდასხმების გამო შურის საძიებლად წავიდა, რისგან მათი დაშოშმინება მან ვერ შეძლო (გამომც.).
- ¹⁴ იგულისხმება გიორგი VII, რომელმაც 1741 წელს შეძლო თავისი უფროსი ძმისთვის, ალექსანდრე V-ისათვის იმერეთის სამეფო ტახტის წართმევა და მხოლოდ რამდენიმე თვე იმეფა, ვინაიდან ალექსანდრემ იმავე წელს მოახერხა დაკარგული ტახტის დაბრუნება (მთარგ.).
- ¹⁵ ქართლის მომიჯნავე იმერეთის მხარე ზემო ქვეყანაში (Земоквекана) 1772 წელს მამულები ჰქონდათ: ბატონიშვილ გიორგის, მეფის (სოლომონის) ბიძას; არჩილს, მეფის ძმას და თავად წერეთელს (Гюльденштедт, Reisen, herausg. v. Pallas, SPB. 1787, ნაწ. I, გვ. 403). არჩილს მამული არგვეთის მხრეში ჰქონდა (გიულდენშტედტი, ნაწ. I, გვ. 404). არჩილი – მეფე სოლომონის უმცროსი ძმა და მეფე ერეკლეს სიძე (გიულდენშტედტი, ნაწ. I, გვ. 339) (გამომც.).
- ¹⁶ ყოვლადუსამღვდელოესი მაქსიმე, იმერეთისა და აფხაზეთის კათოლიკოსი, რომელიც ქალაქ ასტრახანში იმყოფებოდა, კიევში მოსალოცად ჩამოსული, კენჭოვანი დაავადებისა და გაციების შედეგად 1795 წლის 30 მაისს გარდაიცვალა 70 წელზე ცოტა მეტი ასაკისა და კიევ-პეჩორის ლავრაშია დაკრძალული. „Краткое историческое описание Киево-Печерской лавры“, Киев, 1791, გვ. 228-229 (გამომც.).
- ¹⁷ Сардар – ფელდმარშალი, салт-хуцеси – გოფმარშალი და ფინანსთა მინისტრი, ზემოხსენებული წერეთლის ძმა (გამომც.).
- ¹⁸ მსაჯული (Судья) (გამომც.).
- ¹⁹ კინტრიში ფოთსა და ბათუმს შორისაა; მდინარე კინტრიში ერთვის შავ ზღვას; ციხის-ძირი მის მარცხენა ნაპირზეა, ფოთსა და ბათუმს შორის თითქმის შუა მანძილზე. კინტრიშთან იყო ქალაქი პეტრაც. გიულდენშტედტი, იქვე, ნაწ. I, გვ. 410 – ციხეზირე და ქვეყანა მდინარე კინტრიშიდან ჭოროხამდე, რომელიც გურიას ეკუთვნის, თურქების ხელშია (Цихезире и страна от реки Кинтриши до Чорока в руках Турков, принадлежали к Гурии) (გამომც.).

დამოწმებანი

ბუტკოვი 1869ა: П. Бутков. *Материалы для новой истории Кавказа с 1722 по 1803 год.* ч. 1. СПб.

ბუტკოვი 1869ბ: П. Бутков. *Материалы для новой истории Кавказа с 1722 по 1803 год.* ч. 2. СПб.

PETER BUTKOV ABOUT THE SITUATION IN THE CAUCASUS IN 1783-1784

Davit Merkviladze

Independent researcher
datomerkvila@yahoo.com

Erekle Khutsishvili

Independent researcher
ektbilisi@yahoo.com

The retired officer of the Russian army Peter Butkov (1775-1857) collected a large amount of materials for the history of the Caucasus and its neighboring countries and presented it in the form of a fundamental work. It was published by the special commission created for this purpose at the St. Petersburg Imperial Academy after the author's death in 1869: *Materials for the History of the Caucasus in 1722-1803* in two volumes.

The work contains a lot of important data for researchers interested in the history of the Caucasus and the Middle East in the 18th century. In this issue of *Georgian Source-Studies* we present a Georgian translation of part of Butkov's work, which discusses the situation in the Caucasus in 1783-1784 and the plans of the Russian authorities in relation to some of its countries. In the corresponding chapters of this section, the author mainly talks about the Kartli-Kakheti kingdom, the Imereti kingdom and the Shamkhalate of Tarki.

The Georgian translation of the text was made by Davit Merkviladze and Erekle Khutsishvili.